

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia 13 (2022)

ISSN 2082-0909

DOI 10.24917/20820909.13.3

Dominika Izdebska-Długosz

ORCID 0000-0003-1603-8604

Uniwersytet Jagielloński

O kontrastywnym nauczaniu polskiej gramatyki w grupach wschodniosłowiańskich na materiale wybranych podręczników

Wprowadzenie

W związku z napaścią Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. Polska przeżywa falę uchodźczą z Ukrainy. Od momentu rozpoczęcia konfliktu wojennego w Ukrainie funkcjonariusze Straży Granicznej odprawili z tego kraju do Polski 4,213 mln osób (dane Straży Granicznej na 21 czerwca 2022 r.)¹. W chwili powstawania tego tekstu (czerwiec 2022 r.) w Polsce może przebywać ok. 1–1,5 mln uchodźców, przy czym 1,15 mln jest zarejestrowanych w systemie PESEL. Część przybyłych do Polski uchodźców wyjechała do innych państw Unii Europejskiej lub powróciła już do Ukrainy. Na mocy specustawy 180 tys. uchodźców podjęło w Polsce pracę. Biorąc pod uwagę strukturę demograficzną uchodźców, 46% z nich jest w wieku produkcyjnym – oznacza to wskaźnik zatrudnienia ukraińskich uchodźców na poziomie 31%². Dane te wskazują jednoznacznie, iż mimo licznych powrotów do kraju, część uchodźców na stałe zwiąże swoje losy z Polską. Przepustką zaś do lepszego życia, uzyskania wyższych zarobków, nauki i pracy w naszym kraju jest znajomość języka polskiego.

Niemal od razu po wybuchu wojny w Ukrainie polskie ośrodki dydaktyczne, naukowe, fundacje i stowarzyszenia zaoferowały przyjeżdżającym Ukraińcom bezpłatną naukę polszczyzny. W zdecydowanej większości polskich uczelni (w tym na Uniwersytecie Jagiellońskim), szkół językowych, państwowych szkół podstawowych i średnich Ukraińcy mogli uczyć się bezpłatnie na tzw. kursach survivalowych – trwających krótko, których celem było zanurzenie w języku, pokazanie jego specyfiki oraz sposobów na samodzielne kontynuowanie nauki³. Kursy tego typu

¹ *Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce?* [NAJNOWSZE DANE], forsal.pl, <https://forsal.pl/swiat/aktualnosci/artykuly/8366607,ukraina-liczba-uchodzcow-w-polsce-najnowsze-dane.html> (dostęp: 25.06.2022).

² P. Osowski, *Ukraińcy wyjeżdżają? Analityk pokazuje liczby i trendy rynku pracy*, tvp.info, <https://www.tvp.info/60582748/ukraincy-w-polsce-ilu-pracuje-a-ilu-wrocilo-na-ukraine> (dostęp: 25.06.2022).

³ Kursy tego typu na Uniwersytecie Jagiellońskim trwały każdorazowo 24 godziny lekcyjne. Od 7 marca do 20 maja 2022 r. wzięło w nich udział 991 uchodźców.

pozwalają na przetrwanie w Polsce w pierwszych chwilach po przyjeździe – stąd ich nazwa; umożliwiały bezpieczne poruszanie się w naszej rzeczywistości, dawały możliwość załatwienia podstawowych, koniecznych spraw – stąd tak ważna była nauka czytania⁴. Oczywiście jest, że w ciągu tak krótkiego kursu nie da się osiągnąć nawet poziomu A1 i że naukę języka należy kontynuować – szczególnie, jeśli język ma być narzędziem przyszłego sukcesu edukacyjnego i zawodowego. Tymczasem doskonalenie językowe Ukraińców od poziomu A1+/A2 wymaga odmiennej metodyki niż w przypadku wciąż przodującego w glottodydaktyce podejścia komunikacyjnego, znakomicie sprawdzającego się w grupach mieszanych.

Spodziewamy się zatem, iż od września 2022 r. będziemy uczyć już Ukraińców, którzy osiągnęli poziom co najmniej A1. W przeciwieństwie do mijającego semestru letniego roku 2021/2022, przyszły semestr i rok 2022/2023 będą poświęcone doskonaleniu językowemu Ukraińców znających polszczyznę w podstawowym, komunikatywnym zakresie.

Skuteczną i efektywną procedurą dydaktyczną w przypadku nauczania Słowian wschodnich polszczyzny jest dydaktyka języka polskiego w kontraście z ich językiem pierwszym (dalej: J1). Identyczna sytuacja ma miejsce u Polaków uczących się języków wschodnio- i zachodniosłowiańskich – ze względu na znaczną bliskość wspomnianych systemów językowych.

W niniejszym tekście przedstawia się podstawowe założenia nauczania kontrastywnego polszczyzny Słowian wschodnich oraz dwie wybrane pomoce kontrastywne do nauczania polskiej gramatyki w grupach wschodniosłowiańskich. Charakteryzuje się podstawowe cele wybranych publikacji oraz prezentuje się, w jaki sposób pracować z grupą nad wybranymi zagadnieniami gramatycznymi.

1. Dydaktyka polszczyzny w kontraście z J1 Słowian wschodnich – założenia

Polszczyzna Słowian wschodnich, czyli Ukraińców, Białorusinów i Rosjan, ma podobną dynamikę rozwojową, a kształcenie językowe napotyka zbieżne problemy, dlatego też często łączy się tych uczących się w jedną grupę językową. Z powodu podobieństwa typologicznego języków wschodniosłowiańskich i polskiego Słowianom wschodnim zdecydowanie łatwiej jest wejść na początku nauki w specyfikę języka polskiego. Dzięki leksyce całkowicie lub częściowo ekwiwalentnej w obu językach – tu mowa szczególnie o Ukraińcach⁵ – występuje zjawisko interkomprehensji,

⁴ Ponieważ język polski i ukraiński dzielą ok. 70% zbieżnej lub/i ekwiwalentnej leksyki, podczas gdy rosyjski i ukraiński 62% (*Які європейські мови найближчі між собою*, https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_aki-yevropejski-movi-najblizhchi-mizh-soboyu/701681 [dostęp: 1.10.2021]), bardzo istotna jest na samym początku kursów nauka czytania: po przeczytaniu danego wyrazu uczący się z Ukrainy identyfikuje obraz akustyczny słowa, zatem – w większości przypadków – ma szansę je zrozumieć.

⁵ Język białoruski wykazuje większe podobieństwo leksykalne do polszczyzny niż język rosyjski (*Які європейські мови найближчі між собою...*), jednak Białorusini bardzo często nie posługują się czynnie językiem białoruskim, a rosyjskim. Część z nich w ogóle nie zna języka białoruskiego. Znajomość tego języka stała się w ostatnich latach wyrazem sprzeciwu przeciw reżimowi Łukaszenki, stąd można spodziewać się wzrostu znajomości języka ojczystego u Białorusinów.

czyli rozumienia prostych komunikatów bez uprzedniego uczenia się danego języka⁶. Interkomprensja dotyczy zwłaszcza osób ukraińskojęzycznych. To właśnie dzięki niej zaczynają one naukę polskiego z wyższego poziomu niż użytkownicy niesłowańskich J1. Jest to też pole działania transferu pozytywnego – naukę można efektywnie przyspieszyć, jeśli w sprawnościach receptywnych, zwłaszcza w rozumieniu ze słuchu, od początku nastąpi pełne zanurzenie w języku za pomocą obcowania z materiałami niespreparowanymi. Zatem podobieństwa pomiędzy J1 i J2 (językiem obcym/drugim/docelowym) przyspieszają rozwój interjęzyka⁷ na początku nauki, szczególnie w zakresie sprawności receptywnych. Te same zbieżności są jednak powodem występowania transferu negatywnego (interferencji międzyjęzykowej), odbijającej się na produkcji ustnej i pisemnej. Transfer negatywny wynika głównie z podobieństwa między językami. Definicja interferencji Jana A. Czochrańskiego w duchu strukturalizmu kładzie nacisk na „wzajemne oddziaływanie na siebie struktur językowych należących do dwóch różnych systemów językowych”⁸. Sam zaś jej mechanizm opisał autor jako „użycie elementów jednego systemu językowego według reguł strukturalnych właściwych dla innego systemu strukturalnego”⁹.

Aby w ogóle zadziałał transfer, zarówno pozytywny, jak i negatywny, muszą wystąpić w J1 i J2 podobne elementy, struktury, leksemy, paradygmaty odmiany itp. Zenon Harczuk pisał, iż „transfer występuje wówczas, gdy między dwiema czynnościami istnieją jakieś punkty styeczne, są pewne podobieństwa. [...] Spośród zależności obiektywnych na czoło wysuwa się zależność między stopniem podobieństwa a intensywnością interferencji”¹⁰.

Transferowemu przenoszeniu ulegać może w języku wszystko: końcówka (**Nie ufam politykam*, zam. *politykom*), formant (**splanować*, zam. *zapanować*; **ciekawo*, zam. *ciekawie*), konstrukcja (**Ja był w sklepie*, zam. *Byłem w sklepie*; **Gdyby ja był w sklepie, ja by zrobił zakupy*, zam. *Gdybym był w sklepie, zrobiłbym zakupy*).

Transfer negatywny jest bezpośrednią przyczyną błędów językowych. Jeśli transfer działa z dużą siłą – jak w przypadku uczących się polskiego Słowian wschodnich – produkcja może być mocno naznaczona błędem, aż do zaniku

⁶ P.E. Gębał, *Interkomprensja, strategie mediacyjne i nauczanie języków obcych*, [w:] *Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym nauczaniu językowym*, red. E. Lipińska, A. Seretny, Kraków 2016, s. 89–92.

⁷ Interjęzyk to dialekt przejściowy uczącego się języka obcego, który nie jest ani jego J1, ani J2: „Na każdym etapie nauki języka obcego uczący się posługuje się właściwym dla siebie systemem językowym, posiadającym cechy wspólne z systemami innych uczniów na danym poziomie zaawansowania językowego” (I. Bawej, *Błąd leksykalny jako skutek procesów interferencyjnych. Poradnik metodyczny dla dydaktyków języka niemieckiego*, Bydgoszcz 2008, s. 15).

⁸ J.A. Czochrański, *O interferencji językowej*, [w:] *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975. Wybór artykułów z zakresu glottodydaktyki ogólnej*, red. F. Grucza, Warszawa 1979, s. 521.

⁹ J.A. Czochrański, *Wybrane zagadnienia interferencji strukturalnej*, [w:] *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975...*, s. 538.

¹⁰ Z. Harczuk, *O konsekwencjach dydaktycznych interferencji w nauczaniu języka rosyjskiego*, [w:] *Podstawy naukowe nauczania języka rosyjskiego*, red. S. Siatkowski, Warszawa 1972, s. 204–205.

komunikatywności przekazu. Z badań autorskich wynika, iż w przypadku uczących się polszczyzny Ukraińców 67,5% błędów fleksyjnych i 77% błędów składniowych ma swoje źródła w interferencji¹¹. Problemu tego nie można zatem zbagatelizować, ucząc Słowian wschodnich bez uwzględnienia siły zarówno transferu pozytywnego, jak i negatywnego.

Sposobem na przeciwdziałanie interferencji jest nauczanie J2 w kontraście z J1. Wykorzystuje się w nim zarówno elementy metody gramatyczno-tłumaczeniowej, jak i audiolingwalnej oraz kognitywnej.

Pierwszym działaniem jest uświadomienie uczącym się różnicy pomiędzy J1 i J2 powodującej dany typ błędów językowych – świadomość powiązać możemy z metodą kognitywną. Kolejnym elementem będzie intensywny dryl gramatyczny, służący behawioralnej automatyzacji uczonych elementów czy struktur. Ostatnim zaś – tłumaczenia z J1 na J2 i na odwrót, a także wykorzystywanie tłumaczenia odwrotnego – działania znane z metody gramatyczno-tłumaczeniowej. Połączenie owych procedur pozwala uczącym się na budowanie własnej świadomości językowej na temat podobieństw i różnic między językami, uwrażliwia na miejsca potencjalnej interferencji, sprzyja namysłowi nad formą językową. To z kolei przekłada się na wzrost poprawności produkcji.

2. Wybrane kontrastywne pomoce do nauczania polskiej gramatyki

Aby móc uczyć języka polskiego jako obcego (dalej: JPJO) kontrastywnie, warto byłoby mieć dostęp do podręczników i pomocy dydaktycznych, szczególnie jeśli sami – z racji nieznamości języków wschodniosłowiańskich – nie możemy przygotować takich materiałów, np. tłumaczeń. Nie oznacza to jednak, że nie znając J1, nie możemy nauczać kontrastywnie.

Po pierwsze, warto zbierać regularnie występujące błędy językowe w polszczyźnie naszych uczących się – one pokazują nam, które miejsca polskiej gramatyki i które elementy leksykalne stanowią dla uczących się problem. Pod te konkretne zagadnienia szykujemy wówczas zestawy ćwiczeń. Możemy posłużyć się gotowymi korpusami błędów popełnianych przez uczących się z Ukrainy, z Białorusi¹², w których zebrano błędy najczęstsze, najbardziej typowe, nad którymi warto i trzeba pracować.

Możemy wykorzystać także kontrastywne pomoce do nauczania polskiej gramatyki¹³, gdyż to właśnie w kształceniu językowym transfer działa w tej grupie uczących się najmocniej.

¹¹ D. Izdebska-Długosz, *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*, Kraków 2021, s. 391.

¹² D. Izdebska-Długosz, *Błędy gramatyczne...*; J. Kowalewski, *Język polski na Ukrainie w perspektywie glottodydaktycznej*, Kraków 2017; R. Kaleta, *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa 2015; M. Зелінська, *Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови західних областей України* [M. Zielińska, *Kompetencja komunikacyjna młodych użytkowników języka polskiego zachodnich obwodów Ukrainy*], Drohobycz 2018.

¹³ Pomocy kontrastywnych wciąż jest w Polsce zbyt mało. Przeznaczone dla Ukraińców – powstają za to od dawna w środowisku ukraińskich polonistów. Warto tu wymienić szczególnie: A. Krawczuk, *Польська мова – українцям. Іменна словозміна з елементами*

W niniejszym tekście charakterystyce poddane zostaną dwa podręczniki: D. Izdebska-Długosz, *Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)*, Rzeszów 2017 oraz D. Izdebska-Długosz, *Polski dla nas 1: Польський для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2–B2)*, Kraków 2021. Na ich przykładzie zaprezentujemy, czym jest kontrastywna dydaktyka polskiej gramatyki w praktyce.

W podręczniku *Po polsku bez błędu...* uwzględniono zagadnienia gramatyczne, w których wyjątkowo mocno działa transfer u uczących się z Ukrainy¹⁴. Są to:

1. Orzeczenie imienne: *Ona jest nauczycielką* oraz konstrukcje typu: *Ona pracuje jako nauczycielka*.
2. Wybrane najtrudniejsze miejsca polskiej fleksji imiennej, np. mianownik liczby mnogiej rzeczowników niemęskoosobowych zakończonych na spółgłoskę miękką i funkcjonalnie miękką: *makrele, oleje, dachy, prace, kosze*; miejscownik liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego zakończony na spółgłoskę miękką i funkcjonalnie miękką: *w restauracji, o babci, na plaży, na dachy*; celownik liczby mnogiej: *rodzicom*.
3. Liczba mnoga rzeczowników, przymiotników, zaimków, imiesłowów męskoosobowych, także w kontraście z niemęskoosobowymi: *Te młode panie były – Ci młodzi panowie byli*.
4. Dopełnienia biernikowe w liczbie mnogiej rzeczowników męsko- i niemęskoosobowych: *Uczę małe dzieci – Uczę młode dziewczyny*.
5. Składnia liczebnika, typu: *Sześcioro studentów zdaje egzamin*.

Kontrastywność tego zbioru ćwiczeń przejawia się po pierwsze w doborze materiału: uczymy nie wszystkiego (jak w nauczaniu w podejściu komunikacyjnym), lecz tego, co jest – na podstawie już dokonanych badań nad błędami Ukraińców w polszczyźnie – dla nich wyjątkowo lapsogenne.

Pracę nad danym zagadnieniem i kolejność wykonywanych działań zaprezentujemy na podstawie jednego z najtrudniejszych dla Słowian wschodnich zagadnienia – mianownika liczby mnogiej z podziałem na rodzaje męsko- i niemęskoosobowy.

Jest to zagadnienie bardzo skomplikowane także dla Ukraińców – języki wschodniosłowiańskie nie wyróżniają rodzaju w liczbie mnogiej (wszystkie formy są jednakowe).

синтаксису (Język polski dla Ukraińców. Fleksja imienna z elementami składni), Lwów 2008 (dla zaawansowanych studentów polonistyki ukraińskiej); tenże, *Польська вимова з елементами правопису для українців, що вивчають польську мову*, Kijów 2015; tenże, *Польська мова. Граматика з вправами*, Kijów 2016. Na polskim rynku dostępne są: M. Kowalewskiej i J. Kowalewskiego, *Co nas łączy...*, cz. 1–2, Kraków 2008–2010; M. Kowalewskiej, *Co nas łączy... Teoria i zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego*, Kraków 2014; J. Kowalewskiego, *Gramatyka heretyka. Nie tylko dla uczących (się) języka polskiego na Ukrainie*, Kraków 2019.

¹⁴ Szczegółowy opis podręcznika wraz z prezentacją ćwiczeń innych niż podane w niniejszym artykule w: D. Izdebska-Długosz, *Konfrontatywność, dryl i tłumaczenie – koncepcja książki „Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)”*, [w:] *Polonistyka w XXI wieku. Między lokalnym a globalnym*, red. A. Krawczuk, I. Bundza, Kijów 2017.

Pierwszym krokiem jest pokazanie uczącym się różnic pomiędzy naszymi językami:

PORÓWNAJ!	
	
Ці студенти милі.	Ci studenci są <i>mili</i> . (r.mos.)
Ці студентки милі.	Te studentki są <i>mile</i> . (r.nmos.)
Ці українці, які <i>говорили</i> .	Ci Ukraińcy, którzy <i>mówili</i> . (r.mos.)
Ці українки, які <i>говорили</i> .	Te Ukrainki, które <i>mówiły</i> . (r.nmos.)
Ці собаки, які <i>гавкали</i> .	Te psy, które <i>szczekały</i> . (r.nmos.)
Ці діти, які <i>співали</i> .	Te dzieci, które <i>śpiewały</i> . (r.nmos.)
Чиї це сини? Мої чи твої?	Czyi to są synowie? <i>Moi</i> czy <i>twoi</i> ? (r.mos.)
Чиї це доньки? Мої чи твої?	Czyje to są córki? <i>Moje</i> czy <i>twoje</i> ? (r.nmos.)
Ці лікарі хороші.	Ci lekarze są <i>dobrzy</i> . (r.mos.)
Ці лікарки хороші.	Te lekarki są <i>dobre</i> . (r.nmos.)
Te mile pany byli. Czyje są te syny? Tamte kolegi nie polubili nas. Dzieci krzyczeli. Wszystkie ludzi byli. Mam ambitni plany. Mam ładni ubrania. Które ludzi? Te studenty, te prezydenty, polaki.	

Źródło: D. Izdebska-Długosz, *Po polsku bez błędów. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1-B1)*, Rzeszów 2017, s. 38.

Uczący się mogą analizować różnice w parach lub grupach. Elementy podobnie brzmiące w obu językach zapisano w podręczniku na zielono. Pod tabelą porównawczą zamieszczono także przykłady najczęstszych błędów wynikających z zaprezentowanych powyżej różnic.

Po uświadomieniu uczącym się, że zagadnienie jest lapsogenne i wymaga wyteżonej pracy, łatwiej przejść do intensywnego drylu gramatycznego – w książce w celu zautomatyzowania form mianownika liczby mnogiej rzeczowników,

przymiotników, zaimków oraz imiesłówów znalazło się aż 36 ćwiczeń. Wykonanie ich znacznie ułatwia automatyzację danych form, która bez ćwiczeń typu drylowego nie może zaistnieć. Dopiero po nich pojawiają się klasyczne ćwiczenia z lukami zbierające wszystkie formy, zatem są to już ćwiczenia typu ewaluacyjnego. Kolejno pojawiają się te bardziej swobodne – konieczność nazwania zawodów pokazanych na zdjęciach i określenia, jakie cechy muszą mieć ich przedstawiciele, czy też rozmowa na temat stereotypów narodowych wymuszają użycie form męskoosobowych w twórczo budowanych zdaniach własnych. Jest więc także ewaluacją – pokazuje, które z form nie zostały w pełni zautomatyzowane i wymagają jeszcze powtórzeń.

Przedostatnim etapem pracy – jednym z trudniejszych – są tłumaczenia. Jako pierwsze pojawiają się najłatwiejsze, czyli z języka polskiego na ukraiński, kolejne – z ukraińskiego na polski, na końcu natomiast tłumaczenie odwrotne wraz z tabelką do przepracowania własnych błędów. Tłumaczenie odwrotne polega na przełożeniu podanego tekstu polskiego na język ukraiński, następnie zaś z ukraińskiego – bez wglądu w polski oryginał – na język polski, po czym własne tłumaczenie w języku polskim należy porównać z polskim tekstem wyjściowym z książki. Formy gramatyczne, które różnią się w obu polskich tekstach, wymagają zapisania i przepracowania w tabeli:

c) poprawa błędów

Moje tłumaczenie ukraińskie	Moje tłumaczenie polskie	Tekst oryginalny	Moje zdania z tą formą

Źródło: D. Izdebska-Długosz, *Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)*, Rzeszów 2017, s. 67.

Ostatnim etapem jest napisanie krótkiego tekstu na temat wymuszający użycie ćwiczonych form: *Jaki kierunek studiujesz? Jaki zawód będziesz wykonywać? Jakie cechy muszą posiadać wykonawcy tego zawodu? Jakie wymagania muszą spełniać?*¹⁵

¹⁵ D. Izdebska-Długosz, *Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)*, Rzeszów 2017, s. 67.

Jak zatem widać, w omawianym podręczniku praca nad danym zagadnieniem gramatycznym odbywa się w kierunku od prezentacji i uświadomienia sobie podobieństw i różnic w danych formach/konstrukcjach w J1 i J2 przez automatyzację form poprawnych do ewaluacji, która pozwala określić, czy automatyzacja się powiodła, aż do swobody komunikacyjnej: najpierw ustnej, sterowanej pytaniami i ilustracjami, na końcu zaś – jako najtrudniejszej – pisemnej.

Podobnie jest w kolejnej omawianej książce: *Polski dla nas 1: Польский для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2–B2)*, o nieco wyższym poziomie trudności. Językiem medium w poprzedniej publikacji był język ukraiński. Biorąc jednak pod uwagę fakt, iż w grupach wschodniosłowiańskich obok zawsze przeważających liczebnie Ukraińców znajdują się także Białorusini oraz Rosjanie, ponadto Ukraińcy są w zakresie języka rosyjskiego bilingwalni, postanowiono, że zgodnie z praktyką nauczania w tychże grupach warto, by i zbiór ćwiczeń opierał się na języku rosyjskim jako języku porównań międzyjęzykowych.

O ile w poprzedniej publikacji zagadnienia składniowe zmieszano z automatyzacją form fleksyjnych, o tyle w tej zakłada się, że system końcówek polskiej fleksji imiennej (jej właśnie poświęcono część 1) jest już na tyle opanowany (od poziomu A2 wzwyż), że można skupić się na dopełnieniach czasowników we wszystkich przypadkach. I tak, oprócz nich mamy w publikacji także różnice w liczbie i rodzaju rzeczowników polskich, odmianę rzeczowników trudniejszych (o odmiennym lub rozszerzonym temacie w liczbie mnogiej; ze zmianami w temacie), rzeczowniki często mylone: *ksiądz, książę, księżyc* i ich odmianę wraz z ćwiczeniami leksykalnymi; rekcję rzeczowników, przymiotników i przysłówków, stopniowanie przymiotników i przysłówków; moduł powtórzeniowy zbierający wszystkie ćwiczone wcześniej dopełnienia.

Kolejność działań i reguły kontrastywnych procedur zostaną zaprezentowane na przykładzie rozdziału siódmego poświęconemu celownikowi i dopełnieniom celownikowym w języku polskim.

Jak każdy rozdział tej publikacji, tak i ten rozpoczyna moduł powtórzeniowy, zawierający zagadnienia odmiany i podstawowe – znane już z poziomów A1–A2 – składniowe funkcje celownika (występowanie po czasownikach: *dawać, ufać, wierzyć, dziękować, opowiadać* itp.), zaimki osobowe w celowniku oraz przyimki, po których używamy form celownika.

Właściwa praca międzyjęzykowa rozpoczyna się od części drugiej każdego rozdziału – „Analizujemy i ćwiczymy”. Inaczej niż we wcześniej omawianej książce, w której podlegające ćwiczeniu formy były na początku każdego rozdziału podane i unaocznione w porównawczej tabeli, w tym podręczniku uczący się wyodrębniają je sami na podstawie tekstu lub zdań:

2. Analizujemy i ćwiczymy

- 1 a) Przeczytaj poniższy dialog i podkreśl wszystkie formy celownika. W poniższej tabeli wpisz czasowniki, z którymi łączy się celownik. Następnie podaj ich odpowiedniki w wybranym języku wschodniosłowiańskim i sprawdź, z jakimi przypadkami się łączą. Przeanalizuj podobieństwa i różnice. Podkreśl kolorem różnice.

Daria: *Gratuluję ci wygrania konkursu! Kibicowałam ci, kiedy oglądałam cię w telewizji.*

Ada: *Bardzo ci dziękuję. Wygrałam świetny samochód, niestety już po tygodniu mi go ukradziono...*

D: *Jak to?*

A: *Wyszłam z domu rano, a auta nie było. Przyglądałam się parkingowi, chodziłam, szukałam. Zapadł się pod ziemię.*

D: *I co było dalej?!*

A: *To mój brat zrobił mi taki niewybredny żart! Zabrał mi kluczyki i odjechał autem na sąsiedni parking!*

D: *Dlaczego zrobił coś takiego? Zazdrościł ci wygranej?*

A: *Nie... Wcześniej mi mówił, że muszę założyć dodatkowy alarm, a ja się go nie posłuchałam. Ten alarm ma zapobiegać kradzieży. I zrobił mi taki numer – to „nauczka” – tak mi powiedział.*

D: *Coś podobnego! Chyba udusiłabym go na miejscu!*

A: *Wybaczylam mu, bo miał dobre intencje, ale wyraźnie mu powiedziałam, że już mu więcej w niczym nie zaufam! Tak się tym wszystkim zdenerwowałam.*

D: *Ach, ci bracia... Zawsze mają świetne pomysły...*

Język polski	Język wschodniosłowiański
Gratuluję ci (+C.)	пр. гос. Поздравляю тебя (+В.)

Źródło: D. Izdebska-Długosz, *Polski dla nas 1: Польский для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2–B2)*, Kraków 2021, s. 86.

Jak widać, uczący się – pracując na przykład w parach – sami decydują, z którym ze znanych im języków wschodniosłowiańskich porównają polskie dopełnienia w celowniku. Efekty pracy referują następnie lektorowi, informując go jedynie, że w identycznej formie w J1 występuje dopełnienie wyrażone innym przypadkiem rzeczownika. Lektor nie musi więc znać żadnego z języków wschodniosłowiańskich,

gdyż uczący się dokonują analizy międzyjęzykowej samodzielnie. Nauczyciel ocenia jej poprawność tylko w zakresie polszczyzny.

Zalet wykonywanych samodzielnie porównań międzyjęzykowych jest wiele. Przede wszystkim to sami uczący się dochodzą do wniosków, które w tym przypadku nie zostają im od razu zaprezentowane, zatem będą je lepiej pamiętać. Mają szansę poczuć się badaczami dwóch języków, porównując je, co ma duży wpływ na poziom ich motywacji do dalszego doskonalenia językowego dokonywanego tą właśnie metodą. Szukanie odpowiedników polskich dopełnień w znanych studentom językach wschodniosłowiańskich jest poza nauką także świetną zabawą, często pełną sporów i dyskusji.

Po zgromadzeniu materiału językowego przez samych uczących się można przejść do różnorodnych ćwiczeń, nie tylko typu drylowego. Jednym z ważnych rodzajów ćwiczeń jest przekazanie tej samej treści w inny sposób, z użyciem wymaganych, ćwiczonych dopełnień, które w językach wschodniosłowiańskich występują w innym niż celownik przypadku, zatem stanowią przyczynę błędów językowych:

3 Przeczytaj poniższe wypowiedzi i odpowiedz na pytania pod tekstami.

1. Marcin, 18 lat: Gdy Polacy grali z Niemcami, to oczywiście byłem za naszymi, ale ponieważ przez 10 lat mieszkalem w Berlinie, to byłem też za Niemcami. Wygrali Niemcy.

Komu kibicował Marcin?

2. Alina, 85 lat: Mój Maciuś trzymał rower u mnie na klatce schodowej. Niczym go nie przypinał, gdy do mnie przychodził. I dziś kochany wnuczek mi mówi, że roweru nie ma. Zabrali! A kto? Nie wiem.

Komu ukradziono rower?

3. Włodzimierz, 64 lata: Co roku jeżdżę do sanatorium i tam spaceruję z innymi pacjentami. Chodzę z kuracjuszami i – oczywiście kuracjuszkami też – na dancingi. Ogólnie, dobrze się bawimy.

Komu Włodzimierz towarzyszy w sanatorium?

4. Maja, 13 lat: Słyszałam wyraźnie, jak dziewczyny z VII klasy mówiły, że najgorzej z całej szkoły gramy w siatkówkę.

Komu przysłuchiwała się Maja?

Źródło: D. Izdebska-Długosz, *Polski dla nas 1: Польский для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2–B2)*, Kraków 2021, s. 90.

Ostatnim modułem każdego rozdziału jest część trzecia: „Powtarzamy”. Tam, oprócz ćwiczeń z lukami zbierających wszystkie ćwiczone w danym rozdziale dopełnienia, znajduje się wiele tłumaczeń, tym razem wyłącznie z języka rosyjskiego na język polski, na poziomie pojedynczych zdań: zarówno twierdzących, jak i pytań, które zwykle sprawiają uczącym się więcej kłopotu.

Podsumowanie

Należy wyrazić nadzieję, że w sytuacji konieczności szybkiego nauczenia polszczyzny tak wielu uchodźców z Ukrainy dalszemu rozwojowi będzie poddana metodyka

szczegółowa nauczania JPJO Ukraińców. Sprzyjać temu może powstawanie takich pomocy i podręczników, które poza słowami „dla Ukraińców” w tytule będą w pełni celować w szczególne potrzeby językowe tej grupy uczących się oraz w ich – specyficzny na tle użytkowników innych J1 (poza pozostałymi Słowianami wschodnimi) – rozwój interjęzyka.

W niniejszym tekście starano się pokazać, jak może wyglądać kontrastywna pomoc do nauczania JPJO Ukraińców i pozostałych Słowian wschodnich. Kontrastywność zaprezentowanych podręczników opiera się na:

- doborze zagadnień gramatycznych wymagających szczególnego nakładu pracy jako lapsogennych (podstawą doboru są korpusowe badania nad błędami Ukraińców w polszczyźnie),
- umożliwieniu uczącym się dokonywania analizy międzyjęzykowej J1 i J2: omówienia jej wraz z lektorem bądź samodzielnego jej dokonania i zreferowania wyników,
- zawarciu wielu ćwiczeń o charakterze automatyzującym,
- zawarciu wielu tłumaczeń w obu kierunkach oraz ewentualnie tłumaczeń odwrotnych,
- umożliwieniu pracy nad błędami własnymi uczących się bądź poprawy błędów cudzych (z korpusu błędów Ukraińców w polszczyźnie).

Praca z pomocami kontrastywnymi sprzyja większemu namysłowi nad formą językową w tej grupie uczących się, uświadomieniu sobie źródeł ich błędów w polszczyźnie oraz mechanizmów działania transferu negatywnego i uwrażliwieniu na miejsca potencjalnie zagrożone jego wystąpieniem. Wszystkie te czynniki składają się na wzrost poprawności produkcji w języku polskim w tej grupie uczących się.

Bibliografia

- Bawej I., *Błąd leksykalny jako skutek procesów interferencyjnych. Poradnik metodyczny dla dydaktyków języka niemieckiego*, Bydgoszcz 2008.
- Czochralski J.A., *O interferencji językowej*, [w:] *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975. Wybór artykułów z zakresu glottodydaktyki ogólnej*, red. F. Grucza, Warszawa 1979, s. 521–536.
- Czochralski J.A., *Wybrane zagadnienia interferencji strukturalnej*, [w:] *Polska myśl glottodydaktyczna 1945–1975. Wybór artykułów z zakresu glottodydaktyki ogólnej*, red. F. Grucza, Warszawa 1979, s. 537–545.
- Gębał P.E., *Interkomprehensja, strategie mediacyjne i nauczanie języków obcych*, [w:] *Tłumaczenie dydaktyczne w nowoczesnym nauczaniu językowym*, red. E. Lipińska, A. Seretny, Kraków 2016, s. 77–93.
- Harczuk Z., *O konsekwencjach dydaktycznych interferencji w nauczaniu języka rosyjskiego*, [w:] *Podstawy naukowe nauczania języka rosyjskiego*, red. S. Siatkowski, Warszawa 1972, s. 204–213.
- Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce? [NAJNOWSZE DANE]*, forsal.pl, <https://forsal.pl/swiat/aktualnosci/artykuly/8366607,ukraina-liczba-uchodzcow-w-polsce-najnowsze-dane.html> (dostęp: 25.06.2022).
- Izdebska-Długosz D., *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych*, Kraków 2021.

- Izdebska-Długosz D., *Konfrontatywność, dryl i tłumaczenie – koncepcja książki „Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)”*, [w:] *Polonistyka w XXI wieku. Między lokalnym a globalnym*, red. A. Krawczuk, I. Bundza, Kijów 2017, s. 379–392.
- Izdebska-Długosz D., *Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)*, Rzeszów 2017.
- Izdebska-Długosz D., *Polski dla nas 1: Польський для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2–B2)*, Kraków 2021.
- Kaleta R., *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa 2015.
- Kowalewska M., *Co nas łączy... Teoria i zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego*, Kraków 2014.
- Kowalewska M., Kowalewski J., *Co nas łączy...*, cz. 1–2, Kraków 2008–2010.
- Kowalewski J., *Gramatyka heretyka. Nie tylko dla uczących (się) języka polskiego na Ukrainie*, Kraków 2019.
- Kowalewski J., *Język polski na Ukrainie w perspektywie glottodydaktycznej*, Kraków 2017.
- Krawczuk A., *Польська вимова з елементами правопису для українців, що вивчають польську мову*, Kijów 2015.
- Krawczuk A., *Польська мова – українцям. Іменна словозміна з елементами синтаксису (Język polski dla Ukraińców. Fleksja imienna z elementami składni)*, Lwów 2008.
- Krawczuk A., *Польська мова. Граматика з вправами*, Kijów 2016.
- Krawczuk A., Kowalewski J., *Jestem stąd. Підручник з польської мови*, wyd. 2, Lwów 2019.
- Osowski P., *Ukraińcy wyjeżdżają? Analitik pokazuje liczby i trendy rynku pracy*, tvp.info, <https://www.tvp.info/60582748/ukraincy-w-polsce-ilu-pracuje-a-ilu-wrocilo-na-ukraine> (dostęp: 25.06.2022).
- Які європейські мови найближчі між собою*, https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_aki-yevropejski-movi-najblizhchi-mizh-soboju/701681 (dostęp: 1.10.2021).
- Zelінська М., *Комунікативна компетенція молодих носіїв польської мови західних областей України* [Zielińska M., *Kompetencja komunikacyjna młodych użytkowników języka polskiego zachodnich obwodów Ukrainy*], Drohobycz 2018.

On Contrastive Teaching of Polish Grammar to East Slavic Groups, as Illustrated with the Material from Selected Coursebooks

Abstract

The paper presents the guidelines for contrastive teaching of Polish to the learners from the East, that is, the users of East Slavic languages: Ukrainians, Belarusians and Russians. The presentation of the fundamental assumptions of contrastive teaching, which are advantageous in terms of enhancing one's linguistic competence, is accompanied by a short analysis of the content of the author's two coursebooks, that is, *Po polsku bez błędu. Zbiór ćwiczeń z gramatyki języka polskiego dla studentów ukraińskojęzycznych (A1–B1)*, and *Polski dla nas 1: Польський для нас 1. Deklinacja i składnia kontrastywnie dla Słowian wschodnich (A2–B2)*. On the basis of these two publications, the practical aspects of teaching certain grammatical issues with the use of the contrastive method, the stages of teaching, their aims and prospective goals are discussed.

Keywords: didactics of grammar, East Slavs, Polish as a Foreign Language, contrastive coursebooks

Dominika Izdebska-Długosz – dr, adiunkt w Instytucie Glottodydaktyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Od 10 lat bada polszczyznę Ukraińców i innych Słowian wschodnich. Autorka monografii *Błędy gramatyczne w polszczyźnie studentów ukraińskojęzycznych* (Kraków, 2021), wielu artykułów z zakresu glottodydaktyki polonistycznej oraz socjologii migracji, a także dwóch podręczników do nauczania polskiej gramatyki w środowiskach rosyjsko- oraz ukraińskojęzycznych. Obecnie zajmuje się statystycznym badaniem polsko-ukraińskiego interjęzyka.